

Ochrana státní hranice 1948–1955

60. výročí započetí vojenského střežení státní hranice

► **Pavel Vaněk**

Technické muzeum v Brně ve spolupráci s ABS uspořádalo odborný seminář s názvem „Ochrana státní hranice 1948–1955. 60. výročí započetí vojenského střežení státní hranice.“ Seminář se uskutečnil ve dnech 17.–19. května 2011 v přednáškovém sále Technického muzea v Brně. Důvodem, proč připomenout toto výročí, byl fakt, že systém vojenské ochrany státní hranice, který započal v roce 1951, přetrval na hranici se Západním Německem a Rakouskem až do sklonku roku 1989. Se započatím vojenského střežení této hranice bylo spojeno nejen výrazné početní navýšení počtu Pohraniční stráže (PS), ale také vydávání základních norem – zákon o ochraně státních hranic (zákon 69/1951 Sb.), nařízení ministra národní bezpečnosti o právu příslušníka PS použít zbraň, ustanovení o pohraničním území aj. Normy byly nejenom vydávány, ale (na rozdíl od dřívějšího období) také naplňovány. V tom tkví důležitost tohoto mezníku pro dějiny bezpečnostních složek. S ohledem na 60. výročí bylo záměrem organizátorů soustředit se v problematice střežení státní hranice na období po únoru 1948 do poloviny padesátých let.

Příspěvky byly sdruženy podle tematiky do čtyř bloků, z nichž první se zabýval systémem střežení státní hranice PS, resp. přechody kurýrů. Druhý byl věnován souvislostem problematiky ochrany státních hranic a PS s činností dalších bezpečnostních složek a československé armády. Třetí okruh tvořily výstavní a edukační aktivity v této oblasti, čtvrtý blok byl zaměřen na obyvatelstvo v pohraničí, resp. jeho život v podmínkách střežení hranice.

Seminář zahájil přivítáním náměstek ředitele Technického muzea Ing. Ivo Štěpánek a úvodním slovem PhDr. Zlatuše Kukánová, první zástupkyně ředitelky ABS. Poté byl otevřen první blok. Kurýry západních zpravodajských služeb a jejich způsoby přechodu státní hranice se zabýval Prokop Tomek z Vojenského historického ústavu Praha. Na příspěvek navázal jeho kolega Ivo Pejčoch referátem o příslušnících československé armády, působících jako kurýři západních zpravodajských služeb. Skupinu příspěvků uzavřel Tomáš Slavík z ABS Brno-Kanice představením ženijnětechnických opatření u 15. československé pohraniční brigády, jejich budování a také jejich obětí. Příspěvek Martina Pulce, týkající se zastřelení Václava Anschlága při pokusu o přechod hranic, si budou moci čtenáři přečíst ve sborníku ze semináře.

Jelikož se ze závažných důvodů nemohl dostavit také Lubomír Morbacher z Ústavu paměti národa Bratislava, bylo na Josefu Vávrovi z ABS Brno-Kanice, aby otevřel druhý blok příspěvkem o výcvikových střediscích a školách SNB v pohraničí a jejich roli při ochraně hranic v období 1945–1950. O zajištění ostrahy nápravně pracovního tábora Vojna Vnitřní stráž ministerstva vnitra (1954–1961) pojednal František Bártík z Hornického

muzea v Příbrami. První část bloku ukončil Václav Šmidrkal z VHÚ Praha prezentací, v níž se zabýval spoluprací PS s Československým armádním filmem.

Ve druhé části přednesl soukromý badatel Josef Šolc referát o vzniku a vývoji Dunajské PS, poté Pavel Vaněk z ABS Brno-Kanice nastínil základní rysy organizace karlovarského útvaru PS na počátku padesátých let. V zeměpisném smyslu navázal referátem o působení pohraničních jednotek v severních Čechách v letech 1948–1955 Zdeněk Dragoun z Technické univerzity Liberec. Prezentace soukromého badatele Ludka Kozlovského věnovaná pramenu, na který v archivních fondech nenarazíme – kronikám pohraničních rot – blok uzavřela.

Druhý den byl věnován třetímu bloku příspěvků, tedy muzejním expozicím a edukačním aktivitám, týkajících se střežení státní hranice. Zahájila je prezentace pracovníků restaurátorského pracoviště ABS Martina Kostlána a Michala Šrůtka o průzkumu fyzického stavu mapového materiálu ve fondech PS z padesátých let na pracovišti ABS v Kanicích u Brna a o možnostech konzervátorského a restaurátorského ošetření. O expozicích někdejšího Muzea Pohraniční stráže jako o reflexi historického vývoje PS hovořil Václav Rutar z Muzea Policie ČR Praha. Profesor Marek Výborný z pardubického gymnázia v Mozartově ulici seznámil badatele s tím, jaké jsou možnosti prezentace „železné opony“ ve výuce dějepisu. Poslední příspěvek bloku patřil Haně Bartošové a Romanu Řezníčkovi, pracovníkům Technického muzea v Brně. Představili aktivity muzea související s ostrahou hranic v objektech situovaných na jižní Moravě (pěchotní srub MJ–S 3, Zahrada v Šatově a bývalá budova celnice v Hatích).

Po jejich vystoupení se účastníci nejprve přesunuli historickým autobusem Technického muzea na státní hranici u obce Jaroslavice, kde byla slavnostně odhalena replika hraničního sloupu z třicátých let. Poté byla na programu návštěva objektu bývalé celnice v Hatích a pěchotního srubu v Šatově, jehož expozice postihuje stav po reaktivaci československou armádou v padesátých letech. Ve své době procházela kolem srubu trasa signální stěny, proto byla na části pozemku kolem objektu postavena její replika a vedle dobová pozorovatelná.

Třetí den semináře přinesl téma obyvatelstva v pohraničí a jeho soužití se systémem střežení hranice. Započal příspěvkem Eugenie von Trüttschler z výmarské nadace Stiftung Ettersberg o přeshraniční spolupráci Stasi a StB, která institucionálně začala v polovině padesátých let. Situace obyvatelstva před Únorem a v prvních měsících po Únoru 1948 v celním pohraničním pásmu Tachovska byla náplní referátu Jana Edla ze Státního okresního archivu (SOKA) Tachov. Na něj navázal Jiří Topinka ze SOKA Beroun referátem o hospodářských a sociálních problémech zemědělských osídlenců přicházejících do západočeského pohraničí, o jejich předčasných odchodech i o pokusech znovu pohraničí osídlit. Příspěvky doplnil David Kovařík z brněnského pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny o dopadech zřízení hraničního a zakázaného pásma na obyvatelstvo, tj. vysídlení některých lokalit a demolice objektů. Příspěvek Libora Svobody (ÚSTR) upozornil na přechody do ČSR, jejichž aktéry byli Jihoslované, Rakušané a Italové. Život při hranici přiblížil pohledem na osudy obyvatel Rapšachu Jiří Petráš z Jihočeského muzea České Budějovice. Jiří Mikulka

z kanického pracoviště ABS doplnil mozaiku referátů vyličením pohraničního incidentu z konce října 1949 mezi důstojníky Sovětské armády a myslivci z Hrádku na Mikulovsku. Na příkladu organizace přechodů státní hranice (převaděčství) na Mikulovsku dokumentoval protirežimní aktivity obyvatelstva v pohraničí soukromý badatel Vilém Fránek.

Na semináři zaznělo 22 příspěvků a můžeme konstatovat, že zvolené téma prokázalo svoji nosnost. Ovšem až budoucnost ukáže, zda se dočká pokračování... Fotografie z průběhu semináře jsou k dispozici na stránkách ABS (<http://www.abscr.cz/cs/ochrana-statni-hranice-1948-1955>) a v závěru roku 2011 by měl také péčí Technického muzea v Brně vyjít sborník příspěvků.